

BADIIY ASARDA EPIGRAF (Said Ahmad asarlari misolida)

Davletmurodova Mohim Perdebay gizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Ellikqal'a pedagogika fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada badiiy asarlarda epigrafning tutgan o'rni, uning g'oyaviy-estetik funksiyasi va adib tomonidan epigraf orqali beriladigan muhim ma'naviy, falsafiy hamda tematik yo'nalishlar tahlil etilgan. Epigrafning asarga kirish qismida muallif niyatini ochib berish, asosiy mazmuni yo'naltirish va o'quvchini muayyan ruhiy holatga tayyorlashdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, Said Ahmad hikoyalaridan olingan epigraflar misolida ularning badiiy ta'sir kuchi hamda mazmuni chuqurlashtirishdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Epigraf, Said Ahmad, asar, hikoya, Qorako'z majnun, Sarob, Borsa kelmas darvozasi, Oftob oyim, Olimjon, Kimsan, Maqsud Shayxzoda, Abdulla Qahhor.

Epigraf (yun. - ustki yozuv) - 1) Yunonistonda qabrtoshlari ustidagi yozuv; 2) adabiy asar yoki uning biror qismi (bobi)ning tepasiga yozib qo'yilgan va shu asar yoki qism (bob) mazmunini ifodalaydigan, asosiy yo'nalishini belgilab beradigan teran ma'noli ibora, maqol, matal, hikmatli so'z, qo'shiq, she'r yoki o'zga bir manbadan olingan parcha. Jahon adabiyotida epigraf XV asr boshlarida paydo bo'lgan. XIX asr romantiklari asarlarida ham epigraf ko'p uchraydi. J. Russo, A. Stendal, Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Aleksandr Pushkin, Mixail Lermontov, Nikolay Gogol, Lev Tolstoy, shuningdek, o'zbek adabiyotida G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Omon Muxtor va boshqalar epigraf san'atidan mohirona foydalanganlar. Epigraf iqtibos yoki ko'chirmaning barcha xususiyatlariga ega bo'lib, asosiy matnga o'ziga xos kirish vazifasini o'taydi. Ularsiz ba'zan badiiy asarning mohiyatini anglash mumkin bo'lmaydi qoladi. Parodiyalarda ham epigraf qo'llanadi.

Epigraf asar boshlanmasdan keltirilib o'tiladi va bu asarning qisqacha mazmunini tushunishga yordam beradi. Epigraf asarning asosiy g'oyasini, mavzu yo'nalishini oldindan belgilaydi yoki unga ishora qiladi, estetik - badiiy vazifani bajarib asarga badiiylik, joziba, poetik ruh bag'ishlaydi. Epigraf — bu asosiy fikrni anglatuvchi eshik. U asarning ruhiy kayfiyatini, mazmuniy doirasini, ba'zan esa muallifning jamiyatga munosabatini anglatadi. Uni o'qiboq, o'quvchi asarni qanday ruhda qabul qilishi kerakligini sezadi.

Said Ahmad hikoyalarida epigraf vositasidan juda mahorat bilan foydalangan. U epigraf orqali hikoyaning asosiy mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi va ruhiy ohangini oldindan belgilaydi. Bu esa o'quvchini chuqur mushohadaga undaydi. Adibning "Qorako'z majnun" hikoyasida keltirilgan epigraf yuqorida aytilgandek hikoyaning mazmuni, g'oyasidan darak beradi. "Qur'oni karimdan: "Sizlardan qaysi biringiz o'z

dinidan qaytsa va shu kofirligicha o'lsa, bas, ana o'shalarning (qilgan savobli) amallari xabata (bekor) bo'lur, ular do'zax ahlidurlar va u yerda mangu qolurlar". (Baqara surasi, 217-oyat.) Hadisi sharifdan: «Jannatga kiradigan o'n nafar hayvondan biri bu – "Ashobi kaxf"ning itidir". (Al-jome al-Kabir) (Said Ahmad "Qorako'z majnun" Toshkent "O'zbekiston" 2013. 88- bet. Ushbu epigrafda Qur'oni karimdan dinidan kechgan inson kofirligicha o'lsa, o'sha insonning qilgan barcha savobli amallari bekor bo'lishi va mangu do'zaxda qolishi haqidagi sura keltirilgan. Epigrafdan o'quvchiga ma'lum bo'ladiki, hikoya o'z ona vataniga, o'z diniga sodiqlik, dindan kechganlar kechirilmasligi haqida. Epigrafning davomida esa hadisi sharifdan jannatga kiradigan o'n nafar hayvonning biri Ashobi kaxfning iti ya'ni it boshqa hayvonlardan egasiga vafodorligi bilan ajralib turishi va jannatga kiritilishi haqida aytilgan. Bu joyi ham o'quvchini chuqur mushohadaga undaydi va asar voqealari davomida vafodor it timsolini uchratish mumkinligidan darak beradi.

Asardagi epigraflar asarning asosiy mazmuni va g'oyaviy yo'nalishini aniq belgilaydi:

1. Baqara surasi, 217-oyati — Bu iqtibos orqali muallif e'tiqoddagi vafosizlik va javobgarlik masalasiga e'tibor qaratadi. Hikoyadagi Bo'rixon o'z e'tiqodidan qaytgani, oilasidan uzoqlashgani, shu orqali onasiga infido qilgani ta'kidlanadi.

2. Hadisi sharif (ashobi kaxfning iti) — Bu esa hayvonlarda mavjud bo'lgan sadoqat va vafodorlikni ifodalaydi. Qorako'z — kampir bilan iliq aloqada bo'lib, vafosi bilan uni xayolan quchoqlaydi. It bu orqali qahramonlarning his-tuyg'ularini simbolik ravishda aks ettiradi. Epigraf asarga chuqur badiiy va falsafiy asos beradi.

Asarda qiziqarli holda yozilgan diniy iqtiboslar — "e'tiqoddan qaytish", "hayvonlarning vafosi" kabi asosiy masalalarga urg'u beradi, obrazlarni yanada mazmunliroq qiladi. Qorako'zning vafosi va kampir bilan bo'lgan munosabati epigrafidagi bag'rikenglik ramzi bilan uyg'unlik hosil qiladi.

Said Ahmadning "Sarob" hikoyasiga keladigan bo'lsak, epigraf sifatida "Ota qarg'ishi misoli o'q — u oxiratda emas, shu dunyoning o'zida nishonga tegadi" jumlasini qo'yilgan, bu ota va bola o'rtasidagi murakkab aloqalarni, tiriklikdagi adolat-sadoqat masalalarini tasvirlaydi. Hikoya ota-bola muammosini aks ettiradi: maktabda yaxshi o'quvchi bo'lgan Kimsan o'zining tarixga qiziqqani uchun, bilmagan holda, otasini — Olimjon Raxmonovni — qamoqqa olib kelingan qotilliklarga aloqador qilib qo'yardi. Bu voqea yosh bola qiziqishi bilan ota hayoti buzilishining tragediyasini ochib beradi. Hikoyaning boshida "Ota qarg'ishi misoli o'q — u oxiratda emas, shu dunyoning o'zida nishonga tegadi" degan xalq og'zaki nasihatidan

olingan epigraf joy olgan. Hikoyaning mojarosi yaqinlik va sadoqat haqidagi falsafiy muammolarni ko‘taradi, va epigraf aynan shuni ochib beradi.

Epigrafning mazmuni va ruhiy-mazmuniy tahliliga keladigan bo‘lsak, “Ota qarg‘ishi misoli o‘q” — bu yerda ota qarg‘isi timsoli orqali og‘ir oqibatlarga olib keladigan so‘zlar yoki xatti-harakatlar ifodalanadi. O‘qdek o‘tkinchi emas, balki dunyoning o‘zida, zudlik bilan nishonga tegadi — ya‘ni, har bir insonning voqeasi, harakati “bugun” sodir bo‘ladi va natijasini darhol ko‘rib bo‘ladi.

Hikoya bilan bog‘liqligiga kelsak, “Sarob”da tasvirlangan qatag‘on davrining og‘ir haqiqatlari, insonlarning orzularining mutanosib hosil bo‘lmasligi va hayotning shafqatsizligi — bularning hammasi “o‘q” kabi aniq va ta’sirli bo‘lib voqealar dunyosi ichida darhol seziladi. Epigraf aynan shu falsafiy asosni mustahkamlaydi, hikoyaga jiddiy, falsafiy tug‘ beradi — o‘quvchini darhol “natija kech qolmaydi” g‘oyasiga tayyorlaydi.

Hikoyadagi realizm va hayotiyliги esa Sovet davri dahshatlari, qatag‘on — bular ortda qolmaydi; tasvirlar voqelikka juda yaqin. Epigraf bu realizmni kuchaytiradi.

Epigraf — qisqa bo‘lib qo‘lsa-da, mazmunan juda kuchli. Asarning falsafiy asosini ifodalaydi: inson harakati, o‘ylagan, bildirgan so‘zi o‘z vaqtida javobni qaytaradi. “Sarob” hikoyasi mazkur epigraf orqali aniqroq, teranroq va badiyroq zakovatga ega bo‘ladi. Bu epigraf asarga ruhiy yo‘nalish, motivatsion kuch va badiiy tuyg‘uni kuchaytiruvchi rezonans bag‘ishlaydi.

Epigraf — bu badiiy vosita sifatida “Sarob” hikoyasining falsafiy asosini shakllantiradi. U o‘quvchiga asarning davomida nima kutayotganini anglashga yordam beradi: ota-bola, sadoqat, va ularning buzilgan ishonchlarining jiddiy ta’siri. Bu epigraf, shuningdek, totalitar davrdagi insoniy zaifliklar va shaxsiy kechinmalarni badiiy tarzda kuchaytiradi.

Endi adibning “Borsa kelmas darvozasi” hikoyasining epigrafini tahlil qilsak.

“Shahidlar xotirasi” maydonidagi g‘amgin o‘ylar

“Bu vatan qanday vatandir, har go‘shasida turmalar,

Qo‘ngani bir yer topolmay osmonda yiglar turnalar.”

— (“Xalq dushmani”ning qizi yig‘lab aytgan qo‘shiqdan)

Bu iqtibos “Shahidlar xotirasi” maydonidagi ruhiy muhitni — sog‘inch, iztirob, azob-uqubatlarni — chuqur his qiladigan holat sifatida tasvirlaydi.

Ushbu epigrafning badiiy va mazmuniy ahamiyati haqida aytadigan bo‘lsak: Bu qo‘shiq satrlari asarning asosiy mavzusi, ya‘ni vatan, tarixiy og‘irlik, turmush qiyinchiliklariga va iztirobga urg‘u beruvchi ramz sifatida ishlatiladi. Muayyan ruhiy

atmosferani yaratadi. Shuningdek epigraf hikoyaning boshlanishida o‘quvchida xotira, yo‘qotishlar, ruhiy og‘riqdek mavzularni his etishga tayyorlaydi.

“Xalq dushmani”ning qizi tomonidan kuylangan qo‘shiq — totalitar davrda siyosiy zulm natijasidagi insoniy fojialar va ularning ruhiy mashaqqatlari ramzidir. Epigraf orqali Said Ahmad o‘quvchini birdaniga o‘sha davrning ruhiy atmosferasiga, eslash, xotira, og‘riq bilan yuzma-yuz ushlab oladi.

“Oftob oyim” hikoyasining epigrafi quyidagicha:

“Vatanni sevmog‘ni, yurt otasiga sadoqatni yaponlardan o‘rganish kerak.”

— Maqsud Shayxzoda

Mazkur epigraf o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Maqsud Shayxzodaga tegishli. U o‘z davrida bu so‘zlarni xalqni intizom, fidoyilik va vatanparvarlikka undash maqsadida aytgan.

Epigraf mazmunining tahlili. Epigraf ikki asosiy tushunchani o‘zida mujassam etadi:

1. Vatanga muhabbat — Vatanni sevish inson hayotidagi eng oliy burch sifatida ko‘rsatiladi.

2. Rahbar va davlatga sadoqat — millatning birligi va mustahkamligini ta‘minlaydigan muhim qadriyat sifatida talqin qilinadi.

Bu yerda yapon xalqi misolida sadoqat, tartib-intizom, burchni ado etish kabi fazilatlar yuksak baholanadi. “Oftob oyim” hikoyasida epigraf hikoyaning ichki mazmunini ochib berishga xizmat qiladi. Lagerdagi yapon asirlarining intizomi, mardligi va vatanparvarligi tasvirlanadi.

Epigraf o‘quvchini asarning butun davomida fidoyilik va sadoqat mezonida o‘ylashga undaydi. Epigraf hikoyaga quyidagi badiiy vazifalarni yuklaydi:

Asardagi barcha voqea-hodisalar epigrafda ifodalangan fikr atrofida quriladi. O‘quvchi hikoyani o‘qishdan oldin qanday kayfiyatda bo‘lishi kerakligini anglaydi. Yapon xalqining fazilatlarini bilan o‘zbek xalqining ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarini uyg‘unlashtirib ko‘rsatadi.

“Oftob oyim” hikoyasining epigrafi — qisqa bo‘lsa-da, mazmunan juda teran. U asarning asosiy g‘oyasi bo‘lgan vatanparvarlik va burchga sodiqlikni yapon xalqi timsolida yoritadi. Bu esa o‘quvchini asardagi voqealarni chuqurroq idrok etishga undaydi. Epigraf badiiy asarning ruhiy kuchini oshiruvchi, g‘oyaviy yo‘nalishini belgilovchi muhim unsurlardan biri sifatida o‘z ahamiyatini saqlaydi.

Bu epigrafning mazmuni hikoyaning asosiy g‘oyasiga juda mos tushadi. Unda Vatanga muhabbat, davlat rahbariga sadoqat kabi tuyg‘ular yapon xalqi misolida yuksak qadrlanadi. Said Ahmad hikoyada aynan shu ruhni ochishga intiladi.

Lagerdagi yapon asirlari obrazida intizom, fidoyilik va vatanparvarlik ko'rsatiladi. Epigraf hikoya boshlanishidan oldin o'quvchini shu ruhiy holatga tayyorlaydi. Xullas, epigraf — asardagi vatanparvarlik g'oyasining kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.wikipedia.org>
2. Said Ahmad Qorako'z majnun Toshkent «O'ZBEKISTON» 2013
3. <https://uzsmart.ru/kutubxona/asarlar/2957-qorako%CA%BBz-majnun-hikoya-said-ahmad.html>
4. <https://uzsmart.ru/kutubxona/asarlar/2962-sarob-hikoya-said-ahmad.html>
5. <https://uzsmart.ru/kutubxona/asarlar/2882-borsa-kelmas-darvozasi-hikoya-said-ahmad.html>
6. hikoya-said-ahmad.html
7. https://edu.utu-ranch.uz/media/files/2024/09/21/Oftob_oyim.pdf

